

Wstęp

Człowiek w biegu życia doświadcza różnych wydarzeń, które kształtują jego sposób myślenia, wpływają na działanie i postrzeganie rzeczywistości. Niektóre z nich, choć mocno ingerują w utarty schemat funkcjonowania, są przewidywalne, wpisane w naturalny rozwój. Mają zatem charakter normatywny. Należą do nich narodziny pierwszego dziecka w rodzinie, zawarcie związku małżeńskiego, rozpoczęcie nowej pracy czy śmierć współmałżonka w końcowym etapie życia. Czasem pojawiają się też wydarzenia krytyczne, których nie da się przewidzieć i których wystąpienie powoduje stres traumatyczny. Są to zwykle kataklizmy, ale też poważne choroby, niepełnosprawność, śmierć kogoś bliskiego. Ze stresem wywołanym przez wydarzenia krytyczne, zarówno rozwojowe, jak i sytuacyjne, ludzie radzą sobie w różny sposób, między innymi korzystając z określonych zasobów. Według R. S. Lazarusa i S. Folkmana (1984) należą do nich zasoby fizyczne (takie jak zdrowie i energia), psychologiczne (pozytywne przekonania), a także kompetencje w zakresie rozwiązywania problemów oraz, co dla mnie szczególnie interesujące, społeczne (w tym wsparcie społeczne). Wsparcie społeczne, które pojawia się jako pomoc człowiekowi znajdującemu się w sytuacji trudnej, stanowi kategorię zarówno psychologiczną, jak i bliską mi – pedagogiczną. Jako pedagog medialny od wielu lat zastanawiam się i badam, czy technologie informacyjno-komunikacyjne, zwłaszcza nowe, stanowią przestrzeń funkcjonowania człowieka w ujęciu humanistycznym oraz poznawczym. Czy we wszechobecnym środowisku cyfrowym istnieje miejsce dla człowieka, który pragnie się rozwijać, stawać się lepszym, dla którego, obok wartości dionizyjskich, ważne są też prometejskie? (por. J. Koziński, 2000).

Wyobrażenia i wizje, nawet te najbardziej fantastyczne, snute przez ludzi w końcu lat osiemdziesiątych dotyczące zmian technologicznych mających nastąpić w XXI wieku, nie sprawdziły się. Nikt nie przewidział, że człowiek tak bardzo uwikła się w wirtualny świat, który przeniknie każdy obszar jego funkcjonowania. Internet zawładnął ludzkim myśleniem i działaniem. Obecnie stanowi on wręcz integralną część życia. Jest też narzędziem poznawczym, intelektualnym. Niniejsza książka powstała dzięki komputerowi w znaczeniu technicznym oraz Internetowi jako źródłu publikacji, opracowań i da-

nych. Napisałam ją z punktu widzenia pedagoga medialnego, uwzględniając dorobek pedagogiki i psychologii społecznej, pedagogiki specjalnej, zdrowia, andragogiki i teorii komunikowania. Przez wiele lat aktywnie działałam na rzecz osób z różnymi niepełnosprawnościami. Szczególną rolę w mojej pracy naukowej odegrała współpraca ze Wspólnotą Burego Misia, skupiającą osoby z niepełnosprawnością intelektualną i fizyczną. Prowadziłam także badania nad wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych przez osoby z dysfunkcją wzroku. Jako nauczyciel, przez kilka lat zapoznawałam dzieci zmagające się z niepełnosprawnością sprzężoną z możliwościami komputera i Internetu. Byłam świadkiem pokonywania trudności, rozwijania możliwości i przełamywania barier. Jednocześnie obserwowałam osoby, które znalazły się w nowej, trudnej, nierzadko traumatycznej sytuacji, i dla których Internet stał się narzędziem radzenia sobie i pokonywania trudności. Ponadto, badając interakcje zachodzące w sieci oraz postawy internautów, dostrzegałam, oprócz zachowań, które za E. Frommem (1999) można określić jako nieproduktywne, działania altruistyczne i pomocowe. Zainteresowały mnie one i zainspirowały do dalszych badań i poszukiwań. Uświadomiłam sobie, że kultura Internetu, którą teraz kojarzymy głównie z postawami narcystycznymi, wrogością, wulgarnością i ogólnym chaosem, wywodzi się z akademickiej tradycji wspólnego uprawiania nauki (M. Castells, 2003). Również kultura daru leży u podstaw powstania Internetu. Pierwsze protokoły i ich implementacje, które wykorzystywano w ARPAnecie, były otwarte i dostępne za darmo. Podobnie było z pierwotnymi systemami operacyjnymi, programami oraz aplikacjami internetowymi. Ta otwartość i dostępność kodu źródłowego stała się kluczowa w rozwoju Internetu. Jej istotą jest technomerytokracja, czyli wiara w dobro leżące u podstaw postępu naukowo-technicznego (M. Castells, 2003). Altruizm jest zatem wpisany w istotę funkcjonowania Internetu.

Nowe media to, z jednej strony, narzędzia funkcjonowania. W przypadku wielu osób z niepełnosprawnościami mogą stać się jedyną szansą na dostęp do informacji, komunikowanie, uczenie się czy pracę. Z drugiej strony – to przestrzeń, w której zachodzą interakcje społeczne mogące wpływać na radzenie sobie w przypadku wystąpienia wydarzenia krytycznego, zarówno o charakterze normatywnym (rozwojowym), jak i traumatycznym. Kluczowym pojęciem dla moich rozważań uczyniłam internetowe wsparcie społeczne. Definiuję je w pracy jako pomoc dostępną online dla jednostki znajdującej się w sytuacji krytycznej, której przezwyciężenie wymaga wykorzystania zewnętrznych zasobów pochodzących z grup wirtualnych, skupiających osoby zmagające się, w przeszłości lub obecnie, z trudnościami o podobnym charakterze. Celem takiego wsparcia jest powrót do dobrostanu psychicznego człowieka. Wyróżniłam pięć zasadniczych rodzajów wsparcia społecznego,

które są dostrzegalne także w Internecie: emocjonalne (rozszerzone o tzw. współtowarzyszenie, poczucie obecności innych, wspólnotowość), informacyjne, instrumentalne, materialne oraz duchowe. Takie myślenie stało się podstawą moich analiz literaturowych oraz przedmiotem badań. Postawiłam sobie pytanie, czy internetowe wsparcie społeczne jest powszechne oraz jakie są jego przejawy. By na nie odpowiedzieć, przeprowadziłam badania ilościowe (sondaż diagnostyczny oraz analizę dokumentów zastanych – elementy netnografii) oraz jakościowe (wywiady eksperckie i narracyjno-biograficzne oraz netnograficzne analizy wybranych forów, blogów, wortalu i portali społecznościowych). Zgromadzony materiał badawczy stał się podstawą analiz i rozważań teoretycznych.

Niniejsza książka składa się z dwóch części: teoretycznej, obejmującej rozdziały od pierwszego do trzeciego oraz empirycznej wraz z założeniami metodologicznymi. Punktem wyjścia moich rozważań stał się Internet jako przestrzeń społeczna. W rozdziale pierwszym krótko przypominam rozwój tego medium, jego przeobrażenia i transformacje, które doprowadziły do zmian w postrzeganiu oraz umożliwiły społeczne działania. Przywołuję definicje Internetu, omawiam jego cechy i funkcje, koncentrując się przede wszystkim na wspomagającej i kompensacyjnej roli. Analizuję cyberprzestrzeń, grupy wirtualne oraz wszelkie społeczne i kulturowe aspekty Internetu. Wyłączam też usługi i narzędzia o charakterze społecznościowym. Powołuję się tu na wiele autorytetów z dziedziny pedagogiki medialnej oraz medioznawstwa, między innymi: Ch. Jonschera (2001), M. Castellsa (2003, 2008), P. Léviego (1997), H. Jenkinsa (2007), J. van Dijka (2010), P. Levinsona (1999, 2010, 2012), D. McQuaila (2010), N. Postmana (2002), J. D. Boltera (2002), J. Fiskego (2003), M. McLuhana (2004), M. Mrozowskiego (2001), M. Hopfinger (2002), P. Wallace (2001), M. Szpunar (2008b), W. Strykowski (2002), W. Skrzydlewskiego (1990, 1997), T. Goban-Klasa (1999), J. Łaszczuka (1998), B. Siemienieckiego (2007) czy J. Bednarka (2008).

Rozdział drugi stanowi operacjonalizację pojęcia „wsparcie społeczne”, które omawiam, korzystając z publikacji z zakresu pedagogiki i psychologii społecznej oraz psychologii klinicznej. Przywołuję teorie dotyczące stresu i radzenia sobie i zestawiam je z kluczowymi rozważaniami na temat znaczenia wsparcia społecznego w sytuacji wydarzenia krytycznego. Przedstawiam rodzaje wsparcia, hipotezy wyjaśniające jego funkcjonowanie. Analizuję źródła i sposoby udzielania pomocy, również w kontekście historycznym. Pisząc ten rozdział, wykorzystałam wiele publikacji z zakresu wsparcia społecznego, m.in. takich autorów, jak: R. S. Lazarus (1981, 1993), S. Cohen, B. H. Gottlieb, L. G. Underwood (2000), G. Caplan (1974, 1981, 1990), É. Durkheim (1897), S. Cobb (1976), H. Sęk i R. Cieślak (2004), A. Titkow (1993), B. Wojciszke (2003),

A. Radziewicz-Winnicki (2008), S. Kawula (1996), M. Winiarski (1999), M. Piorunek (2015), J. Modrzewski (2010), B. Matyjas (2013), A. Nowak (2014), A. Łuszczynska (2004), R. H. Bremner (2000), K. Radwan-Pragłowski, K. Frysztacki (1996) i wielu innych.

Przejawy wsparcia społecznego w Internecie stanowią istotę rozważań przedstawionych w rozdziale trzecim. Zawarłam tu zarówno humanistyczną wizję człowieczeństwa w Internecie, analizując cechy internautów na podstawie orientacji osobowościowych zaproponowanych przez E. Fromma (1999), jak i przejawy zachowań altruistycznych oraz internetową kulturę darów, wywodzącą się z teorii antropologicznych i kulturowych. Rozdział trzeci zawiera także charakterystykę rodzajów wsparcia online w ujęciu funkcjonalnym, przegląd badań poświęconych temu zagadnieniu oraz niepokoje i zagrożenia związane z takim rodzajem wsparcia. Najistotniejsze były tu dla mnie rozważania: Z. Melosika (2010, 2012, 2013), P. Wallace (2001), D. Klisanina (2011), M. Mauss (2001), M. Piorunek (2015), A. Bambiny (2007), M. Tanisa (2007), M. White, S. M. Dorman (2001), K. P. Davisona, J. W. Pennebaker, S. S. Dickersona (2000), S. Gainsbury'ego, A. Błaszczynskiego (2011), B. Aouila, J. Berndta (2011).

Część empiryczna monografii zawiera dwa zasadnicze rozdziały, w których znajdują się kolejno założenia metodologiczne oraz analiza wyników badań ilościowych, a następnie – założenia i analiza wyników badań jakościowych. Oparte zostały one na, opisanych w pierwszych trzech rozdziałach, założeniach teoretycznych. W szczególności nawiązałam do funkcjonalnego ujęcia wsparcia społecznego, mechanizmów internetowej kultury pomagania, wraz z odniesieniem do frommowskiej orientacji produktywnej osobowości, cyfrowym altruizmem, kulturą darów, a także do koncepcji Internetu jako narzędzia. Interpretacja wyników w zestawieniu i odniesieniu do teorii została przedstawiona w rozdziale zawierającym wnioski.

Internet stał się medium wszechobecnym w każdej dziedzinie działalności człowieka. Może też być miejscem, w którym człowiek napotykający z różnych względów na trudności w funkcjonowaniu społecznym (osoba niepełnosprawna, starsza czy chora) znajdzie wsparcie. Zagadnienie to, ze względu na jego powszechność i dostępność, stanowi przedmiot zainteresowania środowiska naukowego, jak i pozanaukowego. Z uwagi na ten fakt zdecydowałam się odejść od klasycznego układu rozprawy pedagogicznej i nie wyodrębniłam osobnego rozdziału metodologicznego. Nie oznacza to jednak, że pominęłam jakikolwiek etap zapisu postępowania badawczego. Kompletnie założenia metodologiczne poprzedzają właściwe rozdziały zawierające analizę wyników badań. W moim przekonaniu zabieg ten ułatwi odbiór tekstu każdemu czytelnikowi. Podobny układ zastosowali w swych pracach także inni pedagodzy (por. M. Piorunek, 2004).

* * *

Niniejsza książka nie powstałaby, gdyby nie pomoc innych osób, które służyły mi dobrym słowem oraz radami merytorycznymi. Serdecznie dziękuję Panu Profesorowi Wojciechowi Skrzydlewskiemu, który konsultował i doradzał w przypadku moich wątpliwości, a także nieustannie dodawał mi otuchy i mobilizował do ukończenia pisania. Dziękuję Recenzentom za cenne uwagi. Dziękuję mamom, które, nie zważając na brak czasu i trudności logistyczne, zgodziły się ze mną porozmawiać i podzielić swoimi, bardzo trudnymi historiami. Dziękuję też rodzinie za wspierającą obecność.

Poznań, 6 marca 2016 roku